

„MINDEN MÁS TÁJ CSAK ÓCEÁN...”

A provinciálisban felismert egyetemesség Kányádi Sándor verseiben (*Portya után,* *Mikor szülőföldje határát megpillantja*)

KÖDÖBÖCZ GÁBOR

A *Szürkület* (1978) című kötet nagyfokú tudatosságról árulkodó és minden tekintetben letisztult verseit olvasva a szülőföldhöz való feltétlen ragaszkodás, illetve a táj-kultúra-ember hármasság egyike a legszembeötlőbb vonás. Jólehet a transzszilvanista elkötelezettség, a tájhoz és hagyományokhoz való hűség kezdettől jellemzi Kányádi költészetét, kiérlelt programként, távlatos gondolati konstrukcióként a hetvenes években jelenik meg. „Kányádi lírájának éppen az a nagy hozadéka, hogy a «szülőföld» vallomása, programja rendkívül tág szellemi dimenziókban és igen hajlékony, modern versbeszédben, képletesen: európai szinten ölt formát. Úgy fogalmazhatnánk, hogy az eszköztár modernségének saját költészetébe való áthagyományozása, átgyökereztetése után ténylegesen is haza megy, és megépíti a szülőföld mítoszát.¹ Innentől kezdve a költő attitűdje radikálisan megváltozik; „nem az egyetemesben keresi a sajátost, hanem a sajátosban, a provinciálisban az egyetemes érvényűt”.² Ennek megfelelően a versbe emelt szülőföld már nem a 'couleur locale'-t, hanem magát az 'imago mundi'-ként tisztelt 'hely'-et jelenti. Azt a szakrális helyet, ami pótolhatatlan, egyetlen és örök. A *Szürkület* számos verse (*Portya után, Mikor szülőföldje határát megpillantja, Folytonosság, Mikor Janus elhagyta Páduát, Egy zarándok naplójából, Halottak napja Bécsben*) bizonyítja, hogy Kányádi a „vándor mesterlegény-vágy” (*Tallér*) jelenlétében is őrzi és erősíti önmagában „a mindenünne hazagondoló igék” (*Illyés Gyula*) költőjét.

A jellegzetesen peregrinusi magatartás egyik legtekélyesebb foglalata a *Portya után* című ars poetikus vers. A hetvenes években már nagy utazóként számontartott költő vélhetően egy hosszabb (repülő)úttjáról hazatérve írta pár soros terjedelmében is figyelemre méltó opusát. A címbeli 'portya után' úgy jelenti az élményekben, kalandokban gazdag feltöltöttség állapotát, illetve a megértett tapasztalatok 'poggyászát', hogy eközben asszociatív a honfoglalás-kori magyar törzsek kalandozásait, portyázó hadjáratait is felidézi. A 'portya' szerepeltetése mindenképpen titelalát; a szó sajátos stilisztikai értéke érzelmi-

¹ Pécsi Györgyi: „akármikor jössz itthon van az isten”. A szülőföld mítosza Kányádi Sándor költészetében a hetvenes években. = *Forrás*, 1999/5. 16.

² U. o. 16.

hangulati többletjelentésében rejlik. A kifejezés holdudvarához az ön- és világmegismerést segítő szellemi-lelki gyarapodás feltétlenül hozzátartozik. A távoli tájak és kultúrák ismeretével, a felfedezés örömeivel hazatérő ember lélekben és szellemben mindig megújulva, hitben és hűségben megerősödve tekint az „égi magasból” ’tenyérnyi’-nek látszó szülőföldre. Ám az avatott szem – a Radnóti-vers idegen pilótájával szemben – odafönről is mindennek tudja a helyét és szerepét. Ez a szeretetteljes, féltő és éber tekintet jelzi a lírai alany jellegzetes pozícióját.

Akárhogy is tagoljuk a textust, bárhogyan is tesszük ki a központozás nélküli szöveg lehetséges írásjeleit, a levegőben megtett „szédítő utak” értelmét mindig a földetérés adja meg. Kiváltképpen akkor, ha a föld a szülőföldet jelenti. Ugyanakkor a szülőföldtől való ideiglenes eltávolodásnak is megvan a maga haszna. A „jó volt fölszállnom is” a költői képzelettel analóg szárnyalást, a repülés boldogságát fejezi ki. És a hirtelen megváltozott arányokat, a másfajta optikát, a távlatosabb szemlélődést, a dimenzionális mélységet és magasságot. Az „égi magasból” megpillantott, vagy még inkább a belső látás révén sejtelemszerűen érzékelt „tenyérnyi hely” lehet az egyre kisebbedő gyermekkori ’tisztás’ (*Fától fáig*), lehet a „közös tenyérnyi udvar” (*Halottak napja Bécsben*), lehet a „templomszög egyetlen négy-ötházás utcája” (*Mosolyok mögött*), de a tenger által ostromolt ’homokvárak’ is (*Halott delfin*).

A kulturális kötőerőként és közösségi rítusként funkcionáló költészet szolgáltató morálja kap hangot a kategorikus imperatívuszt megszólaltató verszárlatban: „toronyiránt kell tovább vernem az ösvényt”. A lírai személyiség számára a legfőbb létparancs és leg súlyosabb felelősség a szellem jelzőfényével nyújtandó útmutatásban rejlik. A *Tallér*-ban megfogalmazott program nyomán („több ezer méterről alápillogóban / morzsákat hint a lélek: / ösvénynek tetsző utakra”) így jutunk el az *Apáczai* éthoszáig („megyünk hát mögötte amerre előljárói tekintetének / fénykévéi mutatják az irányt s az ösvényt lábunk előtt”), s a *Folytonosság* transzcendenciában megtalált bizonyosságáig („lábod ősi ösvényre ismer / akármikor jössz itthon van az isten”).

A szülőföldet abszolút viszonyítási pontként megéneklő versek sorában talán legemlékezetesebb az epigrammatikus tömörségű *Mikor szülőföldje határát megpillantja*. A Janus Pannoniust idéző, enyhén archaizáló cím a szűkebb és tágabb szülőföldet egyaránt jelölheti; Erdélyre, Székelyföldre és Nagygyalombfalvára is vonatkozhat. Az időhatározói kötőszóval kezdődő egyes szám harmadik személyű szintagma a hazaérkezés várakozásteli izgalmát, az otthonnal való lélekteljes találkozás hasonlíthatatlan örömét nagy affektivitással vetíti előre. A cím a külső és belső tájakon megtett kalandozásoknak, a valóságos és virtuális vidékeken bejárt portyázásoknak értelmet adó pillanatot rögzíti: a voltaképpen állandóság, az örökké magunkban hordozott bensőséges mikrovilág tárgyi mivoltában való megragadhatóságát, tényleges fizikai közelségét fejezi ki. A ’szülőföldje határát’ már megszűröl észrevevő lírai alany számára a hazatérés komplex élményi tartalma „etikai, ontológiai, önismereti axiómákkal”³ földültsulva jelenik meg. A valahova tartozás tudata, az otthonlevés biztonsága ugyanis a személyiség identitását, a világban és a létben való eligazodás képességét jelenti. Erős kötődések, éltető források, elvághatatlan gyökerek és titkos

³ Pécsi Györgyi: i. m. 20.

hajszálok nélkül ugyanis lelki egészségről, emberi hitelességről és autentikus létezésről aligha lehet szó.

Mindez együttesen és egyszerre tolu föl a hatalmas tér- és időtávlatokat átfogó, tágas horizontú nyitóképben: „a szívem kolumbusz árbockosárból / kiáltó matróza mikor / idáig érkezem”. A bravúros metaforában az újvilágot elsőként megpillantó és ’föld’-et kiáltó matróz ujjongó öröme, a felfedezés (újrafelfedezés) metafizikai borzongása szólal meg. A hazai tájat a költészet számára felfedező Pannonius és a korszakos felfedezésével világtörténelmet író Kolumbusz virtuális élményrétegei sűrűsödnek össze a lírai személyiség »meszse fényekig ellátó«⁴ matrózának sajátos optikájában. A szív a tökéletes érzelmi azonosulás, a feltétlen elkötelezettség és odaadottság kifejezésére szolgál. A szülőföld határában a vers hőse minden egyes alkalommal átéli és újraéli azt a lázas ujjongást és heves szívdobogást, amit az újvilágot elsőként meglátó ügyeletes matróz átélhetett.

A második szövegrész reflexív vallomása („minden más táj csak óceán / ez itt a föld / a föld nekem”) nem hagy kétséget afelől, hogy a világban levésnek az otthonlét a legfőbb értelme. Az óceánként egybefolyó „idegen” tájak és ismeretlen vidékek halmazából afféle zárványszerű szigetként és abszolút rendezőelvként emelkedik ki a mindig visszaváró, a megtartó és (helyben)maradásra bíró egyetlen ’hely’, a mitikus, mágikus és intellektuális tartalmakat magába sűrítő szülőföld. A szűkszavú nyelvi sűrítés eme artistikus versében a Kányádinál igen gyakori tenger-képzetkör az élménytárgyasítás és jelentésképzés alapja. A direkt és indirekt formában jelenlévő motívumok (Kolumbusz, hajó, hosszú, óceáni utazás, árbockosár, vitorlák, matróz) a rövid lírai formában különösen szembeötlően jelzik a költő organikus és tudatos építkezését. Az értelmi és érzelmi hangsúlyokkal nyomatékosított záróakkord („ez itt a föld / a föld nekem”) a Petőfi – Vörösmarty – Ady – Radnóti – Dsida – Illyés-féle hagyományt továbbgondolva erősítheti bennünk a valahová tartozás és a sorsvállalás morálját.

⁴ V. ö.: Szilágyi Domokos: *Bartók Amerikában*.